

LBRIS

We know
books

Editor: *Vasile Burlui*

Redactor: *Oana Iacob*

Tehnoredactare & Coperti: *Ștefan Balan*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
COMPAGNON, ANTOINE

O vară cu Montaigne / Antoine Compagnon ; trad.

și note de Dragoș C. Butuzea. - Iași : Cartea

Românească Educațional, 2022

ISBN 978-606-057-187-2

I. Butuzea, Dragoș C. (trad.)

821.133.1

ANTOINE COMPAGNON

O vară cu Montaigne

Traducere și note de Dragoș C. Butuzea

ECREDU

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
I. Angajamentul.....	7
II. Conversația	11
III. Totul se mișcă	14
IV. Indienii din Rouen.....	18
V. O cădere de pe cal	21
VI. Balanța.....	24
VII. Un hermafrodit.....	27
VIII. Dintele căzut	31
IX. Lumea nouă	34
X. Coșmaruri.....	37
XI. Buna credință.....	40
XII. Poziția.....	44
XIII. La librărie	47
XIV. Cititoarelor	50
XV. Război și pace.....	53
XVI. Prietenul	57
XVII. Romanul.....	60
XVIII. La ce bun schimbarea?	63

XIX. Celălalt	67
XX. Despre surplus	70
XXI. Pielea și cămașa	73
XXII. Capul bine făcut	77
XXIII. Un filozof întâmplător	80
XXIV. O lecție tragică	83
XXV. Cartea	86
XXVI. Piatra	89
XXVII. Pariul.....	92
XXVIII. Rușine și artă	95
XXIX. Despre medici	99
XXX. Scopul și sfârșitul	102
XXXI. O parte din el însuși	106
XXXII. Vânătoarea și captura	109
XXXIII. Dezinvoltura	112
XXXIV. Antimemorii	115
XXXV. Miroșuri, ticuri și mimică.....	118
XXXVI. Împotriva torturii.....	121
XXXVII. <i>Sic et non</i>	125
XXXVIII. Docta ignoranță	128
XXXIX. Timpul pierdut	131
XL. Tronul lumii.....	134

INTRODUCERE

„În timp ce-ar sta lungiți pe plajă, sorbind poate un aperitiv, în așteptarea prânzului, oamenii ar putea asculta la radio vorbindu-se despre Montaigne.” Când Philippe Val m-a rugat să vorbesc despre *Eseuri* la postul de radio France Inter, timp de câteva minute în fiecare zi, pe timpul verii, mi s-a părut o idee tare bizară, însă provocarea a fost atât de riscantă, încât n-am îndrăznit să mă dau în lături.

În primul rând, să-l reduc pe Montaigne la câteva fragmente era ceva cu totul împotriva a ceea ce învățasem, era ceva împotriva concepțiilor dominante în anii studenției mele. Pe vremea aceea, să extragi morala tradițională a *Eseurilor* sub forma unor cugetări era ceva condamnat, recomandându-se revenirea la text în toată complexitatea lui și cu toate contradicțiile pe care le presupunea. Oricine ar fi îndrăznit să-l taie pe Montaigne ca să-l servească pe bucățele ar fi fost imediat batjocorit,

tratat ca *minus habens*¹, sortit coșului de gunoi al istoriei, ca un avatar al lui Pierre Charron, autorul unui *Tratat de înțelepciune (Traité de la sagesse)*, alcătuit din maxime preluate din *Eseuri*. Să încalc totuși acest tabul sau să găsec o modalitate de-al ocoli era deci pentru mine o provocare tentantă.

Și-apoi, să aleg în jur de patruzeci de pasaje formate doar din câteva rânduri, cu scopul de-a le comenta pe scurt, arătându-le în același timp și profunzimea istorică și relevanța actuală părea un pariu pierdut de la început. Trebuia oare să aleg pagini la-ntâmplare, așa cum făcuse Sfântul Augustin când deschidea Biblia? Sau să cer unei mâini necunosătoare să le-aleagă? Să trec în galop prin marile teme ale operei? Sau să ofer o imagine de ansamblu a bogăției și varietății ei? Ori să mă mulțumesc a mă limita doar la unele din fragmentele mele preferate, fără să-mi fac prea multe griji despre unitate sau exhaustivitate? Așa încât, până la urmă, le-am făcut pe toate, fără ordine sau premeditare.

În sfârșit, să fiu pe calea undelor chiar în intervalul de timp care aparținuse odinioară lui Lucien Jeunesse, căruia-i datorez cea mai bună parte a culturii mele dobândite în adolescență era una din acele propuneri de nerefuzat².

¹ Nu prea deștept (lat. în original).

² Întrucât singura variantă integrală în românește a *Eseurilor* (Ed. Științifică, 1966, 1971) este aproape ilizibilă cititorului de azi, am tradus toate citatele din Montaigne, în forma urmată de autor, a ediției din 1595. Opțiunile traducerii din Montaigne sunt precizate în antologia mea de

I

Angajamentul

Pe motiv că Montaigne nu s-a sfiit să se descrie ca un om onorabil³, retras pe domeniile sale și refugiat în a sa *librairie* – așa cum își numea biblioteca –, uităm c-a fost și un om implicat în viața publică a vremii sale și care a exercitate responsabilități publice importante, într-o perioadă plină de tulburări a istoriei Franței. A servit, de exemplu, ca mediator între catolici și protestanți, între Henric al III-lea și Henric de Navarra (viitorul Henric al IV-lea). Iată ce lecție trage el din această experiență:

eseuri montaigniene: Michel de Montaigne, *Eseurile despre relații, sexualitate și experiență*, Ed. Herald, București, 2021, pp. 32-34. Tot din acest volum am preluat și traducerea citatelor care se regăseau în antologie. Toate notele aparțin traducătorului.

³ Am tradus termenul *honnête homme* (regăsit și în *Eseuri*) cu „onorabil”, ca fiind mai potrivit conceptului renescentist de „om de lume”, „om complet”.

„În acele puține <ocazii> în care-am negociat între principii noștri, în aceste divizări și subdivizări care ne sfâșie astăzi, m-am ferit cu mare grijă să fiu apreciat greșit sau înșel prin vreo mască de-a mea. Oamenii cu această meserie⁴ se acoperă cât mai mult, se arată și se prefac cât mai moderați și cât mai apropiați pot. În ceea ce mă privește, mă arăt prin opiniile mele cele mai vii și prin forma care mi se potrivește mie cel mai bine; <sunt un> negociator fragil, un novice și prefer <mai degrabă> să eșuez în negocieri decât <să mă trădez> pe mine însumi. Iar până acum ele au fost atât de reușite (pentru că, fără îndoială, norocul are rolul principal), încât au fost puțini cei care-au reușit să treacă și printr-o parte și prin alta cu mai puține suspiciuni și cu mai mult succes și <cu mai multă intimitate>. Am <un fel de a fi> deschis, ușor pentru a mă strecura și a inspira încredere, încă de la primele contacte. Naturalețea și adevărul, în orice epocă ar fi ele, vor fi găsite întotdeauna <ca fiind> oportune și puse în practică“ (III, 1).

Întreaga sa viață de adult a fost sfâșiată de războaie civile, cele mai rele războaie, cum își aminteste cu ușurință – frați și prieteni căzându-le pradă. Din 1562 – când nu avea nici treizeci de ani – până la moartea sa din 1592, bătăliile, încăierările, asediile și asasinatele n-au beneficiat decât de scurte întreruperi.

Cum le-a supraviețuit? Se întreabă deseori în *Eseuri*. Pasajul de mai sus este din capitolul *Despre*

util și despre onest, care deschide Cartea a treia din ediția pe care a publicat-o în 1588, după experiența dificilă pe care-a avut-o ca primar al Bordeaux-ului, într-o vreme bântuită de război și de ciumă.

Utilul și onestul: Montaigne abordează problema moralei publice, adică a scopului și a mijloacelor, a rațiunii de stat. Moda aparține lui Machiavelli și a realismului politic, întruchipate de Caterina de Medici, fiica lui Lorenzo al II-lea, căruia Machiavelli îi dedicase *Principele*. Regina mamă, văduva lui Henric al II-lea și mama ultimilor trei regi Valois, ar fi luat decizia cea mai odioasă din vremea ei: masacrul Sfântului Bartolomeu.

Machiavelismul ne permite să mințim, să nu ne ținem de cuvânt, să ucidem – toate acestea în numele interesului statului, căruia să-i fie asigurată stabilitatea, concepută ca binele suprem. Montaigne n-a susținut niciodată aceste principii. El respinge sistematic înșelăciunea și ipocrizia. Se prezintă întotdeauna așa cum este, spune ceea ce crede, în ciuda uzanțelor. Drumului „acoperit” – cum îl numește el – îi preferă drumul „deschis”, sinceritatea, loialitatea. Pentru el, scopul nu justifică mijloacele. El nu e niciodată dispus să sacrifice moralitatea individuală în favoarea rațiunii de stat.

Această conduită nerezonabilă, constată el, nu i-a adus prejudicii, ba chiar i-a adus reușite. Comportamentul său nu este doar mai onest, ci și mai util. Când un om public minte chiar și-o singură dată, el nu mai e crezut; expedientul ales nu e pe termen lung; a făcut deci un calcul greșit.

⁴ Adică negociatorii.

Potrivit lui Montaigne, sinceritatea și fidelitatea față de cuvânt reprezintă un comportament mult mai profitabil. Așa că, dacă nu te-mpinge spre onestitate vreo convingere morală, du-te spre ea măcar din rațiune practică.

II

Conversația

Cum e Montaigne într-o conversație, fie că-i vorba de o una informală, fie că-i vorba de-o discuție mai protocolară? Ne-o explică în capitolul *Despre arta de a conversa (De l'art de conférer)*, în Cartea a treia a *Eseurilor*. Conferința înseamnă dialog, discuție iar Montaigne se prezintă ca un om binevoitor cu ideile altora, deschis, disponibil, și nu încăpățânat, limitat, proptit în propriile sale opinii:

„Salut cu mare căldură adevărul în mâna oricui îl găsesc; mă predau lui cu bucurie și-i ofer armele mele învinse, oricât de departe îl văd că se apropie. Și, atâta timp cât aceasta nu vine de la o mutră prea autoritară și prea sigură pe ea, mă bucur să fiu mustrat. Și sunt de acord cu criticii mei, mai adesea din politețe, decât din dorința de a mă îmbunătăți: plăcându-mi să mulțumesc și să încurajez libertatea <oamenilor> de-a mă avertiza <că greșesc>, prin ușurința de a ceda” (III, 8).

Montaigne ne asigură că respectă întotdeauna adevărul, chiar și-atunci când acesta e rostit de cineva antipatic. Nu este nicidecum orgolios și nu simte contradicția ca pe-o umilință. Dacă se înșală, îi place să fie corectat. Ceea ce apreciază mai puțin sunt acei interlocutori aroganți, siguri de ei, intoleranți.

Prin urmare, pare un om onorabil⁵ perfect: liberal, respectuos față de ideile altora, fără să adauge la asta vreun amor propriu, fără să caute să aibă el ultimul cuvânt. Pe scurt, nu pare să conceapă conversația ca pe o luptă care ar trebui câștigată.

Mai adaugă totuși, imediat, o precizare: dacă cedează celor care-l mustră, e mai mult din politețe decât din dorința de-a se îmbunătăți, mai ales dacă cel care-l contrazice e plin de importanță. Cedează, dar fără să-și schimbe convingerea intimă. Dar oare nu-i aceasta o prefăcătorie din partea lui, în ciuda elogiilor pe care i le-aduce sincerității? Adversarilor săi cei mai îndrăzneți, chiar și celorlalți, Montaigne tinde să le dea dreptate fără să le reziste, din curtoazie – ca aceștia să-i deschisă ochii și să-l lămurească, spune el. Trebuie să predăm armele celui alt – sau cel puțin să-l facem să creadă asta – pentru ca, în viitor, să nu ezite să-și exprime opinia sinceră.

„Deși”, continuă el, „nu e deloc ușor să-i atragi pe oamenii din vremea mea spre așa ceva. N-au curajul să se corecteze, pentru că n-au curajul să suporte a fi corecți, disimulând întotdeauna când vorbesc în prezența altuia. Mie-mi face o plăcere

atât de mare să fiu judecat și cunoscut, încât mi-e indiferent în care din cele două situații sunt. Imaginația mi se contrazice și se condamnă pe ea însăși atât de des, încât mi-e totuna dacă o face altcineva: mai ales că reproșurilor ei nu-i dau decât autoritatea pe care o vreau eu. Însă rup relațiile cu cel care se ține țeapăn, cum îl știu pe unul care-și regretă sfatul, dacă nu este urmat și care ia ca pe-o injurie reticența de a fi urmat” (*Ibid.*).

Lui Montaigne îi pare rău că cei din vremea lui nu-l contestă suficient, de teamă să nu fie ei înșiși contestați. Pentru că nu le place să fie contraziși, pentru că asta-i umilește, nu vor să contrazică și, astfel, toată lumea rămâne închisă în propriile ei certitudini.

Și un ultim viraj: dacă Montaigne acceptă cu ușurință punctul de vedere al celui alt, n-o face doar din politețe, ca să-și încurajeze interlocutorul să-i dea replica, ci și pentru că e mai puțin sigur de el însuși, deoarece opiniile sale sunt schimbătoare, el însuși contrazicând-se deseori pe sine. Lui Montaigne îi place contradicția, dar e de-ajuns c-o face el. Ceea ce urăște mai presus de orice sunt oamenii prea mândri, care se ofuschează dacă opinia nu le e respectată. Dacă există un lucru pe care Montaigne îl condamnă, este suficiența, îngâmfarea.

⁵ Vezi *supra*, nota 3.